

OAKESHOTT MAGYAR MÓDRA

MESTER BÉLA

Michael Oakeshott:

Politikai racionalizmus

Szerk., bevezető: Molnár Attila Károly

Ford.: Kállai Tibor és Szentmiklósi Tamás

Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001.

532 old. 3000 Ft

Michael Oakeshott azok közé a brit gondolkodók közé tartozik, akiknek a nevét magyarul 1990 előtt még negatív értelemben sem nagyon emlegették. Ezt a hiányt első pillantásra könnyű volna a politikai viszonyokkal, illetve egyszerűen a cenzúrával magyarázni, azonban, mint majd később utalok rá, éppen a kilencven utáni magyar Oakeshott-kép néhány sajtósága világít rá, hogy a szerzőt esszéinek gördülékeny stílusa, jól végiggondolt állításai ellenére sem könnyű adaptálni a magyar politikafilozófiai hagyományba. A magyar befogadás sok vonását meghatározza az a furcsa egybeesés, hogy Oakeshott szinte abban a pillanatban hal meg, amikor a magyar kultúrában kezdenek számot vetni a teljesítményével. Viszont közvetlenül a halála után kiadják 1962-es gyűjteményes tanulmánykötetének új, az elsőhöz képest szinte dupla terjedelmű, bővített és javított kiadását, amelynek a szövegét még jórészt ő szerkesztette meg. E biográfiai és könyvkiadási véletlen következtében a magyar Oakeshott-értelmezők, bármennyire ismerték is szerzőnk egyéb szövegeit és azok születési körülményeit, mégis olyan helyzetben találták magukat, amelyből úgy tűnik, mintha a brit szerzőnek volna egy kanonizált szövegű *opus magnum*. Így az elmulasztott bekapcsolódás az eleven Oakeshott egykor folytatott diskurzusaiba, vagy legalább ezek utólagos rekonstrukciója helyett nagy a kísértés, hogy filozófiai *rendszer* keressenek szövegeiben, még ha tudják is, hogy gondolkodói habitusa tiltakoznék gondolatainak bármilyen fajtájú egyneműsítése, zárt szerkezetű alakítása, azaz *racionalizálása* ellen.

Oakeshott magyarítása a szerző jelentősége miatt mindenképpen fontos mozzanata lenne a hazai politikafilozófiának, a jelzett körülmények között azonban különösen nagy felelősség hárul azokra, akik vállalkoztak erre a nem mindennapi feladatra. Oakeshott francia, német, sőt kínai kultúrtörténeti utalásokban bővelkedő szövegét szépen fordítani önmagában sem könnyű, ezenkívül pedig a magyar ol-

vasónak be kell mutatni a szerző kulturális háttérét, amely a brit kultúra nálunk jórészt ismeretlen vonulataiból áll össze. E fontos szerepet a magyar kötet első pillantásra betölti: a borító (Zátonyi Tibor kitűnő munkája) és a szedés tetszetős, az eredeti kiadáséhoz mérhető, terjedelmes bevezető tanulmány és alapos bibliográfia segíti az olvasót a szerző és a szöveg kulturális környezetének megismerésében. Ezek az erények azonban nem feledtethetik, hogy néhány rövidebb, igen jó színvonalú fordítás és kommentár után, sőt részben azok *helyett* nemcsak az eddigi *legterjedelmesebb*, de az eddigi *legrosszabb* Oakeshott-fordítást tartjuk a kezünkben.

A brit gondolkodónak azonban tartozunk annyival, hogy gondolatait *előbb* tárgyaljuk a magyar változat furcsaságainak taglalásánál, nehogy az utóbbi balfogásai az Oakeshott-olvasástól általában vegyék el a reménybeli olvasók kedvét.

OAKESHOTT KONZERVATIVIZMUSA

Oakeshott ismertségét nálunk az sem segítette elő, hogy a magyar filozófiai műveltségnek jobb esetben is csupán a perifériáján helyezkedik el az a szellemi vonulat, amelynek művelőiben szerzőnk a mestereit tisztelhetette. Azokról a gondolkodókról van szó, akiket kissé félrevezető módon „brit hegeliánusoknak” szoktak nevezni. A brit filozófia Thomas Hill Green-től induló „kontinentizáló” korszakának alkotói a maguk idejében alig fejtettek ki hatást nálunk, legkevesbé talán maga az alapító, ezért nagyjából a következő, Russell-féle nyelvi fordulat fényében tekintünk vissza rájuk. Némi leegyszerűsítéssel elmondhatjuk, hogy közülük Bradleyt csak azért olvassák néhányan Magyarországon, hogy tudják, kivel vitatkozott Russell, a szintén e vonulatba, de már más nemzedékbe tartozó Collingwood ismertsége pedig együtt jár azal, hogy kapcsolódása az iskolához háttérben marad. McTaggartról, Oakeshott első fontosabb tanáráról magyarul tudomásom szerint egyetlen tanulmány jelent meg¹, míg hazájában komoly irodalma van. Oakeshott abban az időben, amikor McTaggart tanítványa volt, olyan szellemi áramlat mellett köte-

---

1 ■ Reke Lajos: McTaggart az időről. In: Loboczkzy János (szerk.) *Jelen-Lét* filozófiai tanulmányok 3. Eger, 1993.

2 ■ Lásd Horkay-Hörcher Ferenc (szerk.): *A koramodern politikai gondolkodás Cambridge-i látkepe*. Bp., 1993. 290. old. A kötet tartalmaz még néhány tanulságos, a cambridge-iek és Oakeshott kapcsolatára vonatkozó utalást.

---

lezte el magát, amely addigra a brit filozófiai diskurzusban egyértelműen defenzívába szorult, viszont egyetemi pozícióit még őrizte, és egyes reprezentánsai még nagy presztízsnak örvendtek, különösen azok, akik nem a szűkebb értelemben vett filozófiával foglalkoznak (lásd Collingwoodot). Az viszont már nemigen fordul elő Oakeshott nemzedéktársai között, hogy kezdő kutatóként valamelyikük ennek az iskolának a hagyományait folytassa. Az egyetemi években szerzett ezen élményeknek a fényében például a felsőoktatás szellemének megőrzésére vonatkozó utalások a „racionalizáló” reformokkal szemben egészen konkrét értelmet nyernek: eszünkbe juthat Thomas Hill Green teoretikusan nem megfogalmazott, de nem is titkolt törekvése arra, hogy olyan emberekkel, gyakorlatilag a saját közvetlen és közvetett tanítványaival töltsse meg a brit politikai életet, akik a politikai cselekvés etikájának jól átgondolt, klasszikus műveltségen alapuló mintájával rendelkeznek; az ellenségkép pedig benne rejlik Collingwood szenvedélyes szavaiban a Russell-féle filozófiai barbarizmusról.

Erre vonatkozóan a kötetben lásd különösen *A politikai képzés* címmel megjelent írást, a szerző tanszékvezetői programbeszédét. (Oakeshottot 1951-ben nevezik ki az akkor a közvéleményben baloldali fellegetként nyílvántartott *London School of Economics* politikatudományi tanszékének vezetőjévé, ami akkor élénk sajtóvisszhangot váltott ki.) Talán még tisztábban kiderül ragaszkodása az egyetem hagyományos fogalmához A „politika” egyetemi tanítása. *Tanulmány a helyénvalóságról* című, késői írásában.

Természetesen Oakeshott gondolatai szinte minden szövegében jelentősebbek annál, semhogy pusztán kordokumentumnak tekintsük őket, ugyanakkor jobban érzékelhetjük Oakeshott konzervatív *érzületét*, ha figyelembe vesszük azt a gondolkodói *hagyományt*, amelyből az kinőtt. Ezeknél a kortörténeti kérdéseknél azonban az oakeshotti gondolkodás és általában mindenfajta konzervativizmus középpont

fogalmának, a *hagyománynak* a problematikájába ütközünk, nem teoretikus szinten, hanem a szerző saját hagyományainak értelmezése kapcsán. Oakeshott láthatóan nem érzékeli tanítómestereinek egykori radikalizmusát és „gyökértelességüket” a brit kultúrában. Thomas Hill Green az egykor lelkesedést és botrányt kiváltó programja („Tegyétek félre Bacont és Hume-ot, vegyétek elő helyettük Kantot és Hegelt”) és abbéli törekvése miatt, hogy a szellemi és politikai élet kulcspozícióit a *hagyományostól radikálisan eltérő* műveltségű emberekkel töltsse meg, Oakeshottnak végül is a *politikai racionalizmus* nem túlságosan kedvelt alakjai közé kellett volna sorolnia, de ezt nem tette, hiszen az általa személyesen megtapasztalt fordulatban már a Greennel kezdődő vonal képviselt egyfajta *hagyományt*.

A mai értelmező helyzetét bonyolítja, hogy Oakeshott viszonylag keveset publikált, életének a második világháború végéig tartó első felében pedig még későbbi önmagához képest is ritkán írt, és ekkor legtöbbször olyan témákról, amelyek nem árulták el annyira explicit módon politikafilozófiai opcióit, mint a későbbi írások. Következő, termékeny korszaka közepén kapja meg londoni tanszékvezetői kinevezését, igazi szellemi közösséget azonban, ami különös, a cambridge-i iskolával érez. Arra, hogy mennyire nem a londoni egyetemi közeg határozta meg munkásságát, jellemző példa két fontos szövegének első kiadása: a *Politikai racionalizmus* az 1947 és 1953 között megjelenő *The Cambridge Journal* első, programadó számában lát napvilágot először, a *Politikai képzés* pedig a Peter Laslett szerkesztette *Philosophy, Politics and Society* könyvsorozat első kötetében. A sorozat célja „a hagyományos politikai filozófia újjászületésének reménye”, ezen belül Oakeshott programadó cikkében „szembetűnő a hagyománypárti beállítódás”.² Amikor gondolkodók a 47 és 57 közötti évtizedben sorra jelenteti meg e programadó esszéket, az egyre nevesebb szerző háború előtti eszmei háttéréről már a fiatalabb brit olvasó is

hajlamos megfélekezni, egyre gyakrabban fordulhat elő, hogy látszólag egyetértően használják a diskurzusban a *hagyomány* fogalmát, de valójában egészen mást értenek rajta. Ennek oka, hogy a racionalizmus kritikája és a hagyomány védelme Oakeshottnál mindig megtartja politikafilozófiáján kívüli eredetét, végig az *Experience and Its Modes*³ című, első nagyobb lélegzetű írásában megfogalmazott episztemológiájának és ebből következő cselekvésselméletének a gondolataira épít. Itt a *tapasztalás három módját* különbözteti meg, a *történelmet*, a *tudományt* és a *gyakorlatot*. A történelem és a tudomány közötti erős distinkcióra törekvés természetesen a mestereitől közvetített, majd a későbbi németországi egyetemi tanulmányai során elmélyülő Dilthey- és Windelband-hatás eredménye, a történelmi megismerés sajátosságainak leírása viszont legalább annyit köszönhet Collingwood „rethinking”-elméletének – amely szerint a történelem a múltbeli cselekvők gondolatainak újragondolása –, mint a német neokantiánusoknak. (Az Oakeshottot ért német hatással kapcsolatban megemlítendő, hogy a húszas években kétszer járt Németországban, Marburgban és Tübingenben. Heideggert is hallgatta, ennek azonban műveiben nem sikerült különösebb hatását felfedeznem, Collingwood-párhuzamot viszont annál többet. Háború előtti korszakának főműve ki is vívta az akkor már idős Collingwood nyilvános dicséretét.) Oakeshott a tényeknek a tudomány világára jellemző rekonstruálási kísérletétől, valamint a modellek és különösen az oksági törvények uralmától kívánja megszabadítani a történelmet, ehelyett a történetíró narratívumának a koherenciáját gondolja egyetlen reguláló szabálynak. A tudomány kritériuma ezzel szemben a *teljes kommunikálhatóság*. Ezen a ponton tűnik ki, hogy igazi kérdése *nem* a természet- és szellemtudományok szétválasztásának a régi (németes) megkülönböztetése, művének ez a része inkább csak a kérdés megfogalmazásában követi ezt a hagyományt, hanem a *gyakorlat szigorú elválasztása a tudománytól és a történelemtől egyaránt*. Ha ugyanis az említett három „diskurzus-univerzum” inkommenzurábilis, közülük pedig a tudománynak a teljes kommunikálhatóság a kritériuma, akkor ezt az elvet *hiba* átvinni akár a történelemre, akár a gyakorlat világára. Különösen az utóbbiban – amely nem ugyanabban az értelemben *tapasztalati mód*, mint az első kettő, inkább olyan tapasztalatok felhasználási módja, melyek nem az első két módból származnak – lehetetlen és káros mindent racionalizálni, hiszen cselekvésünknek mindig lesz nem tudatos, nem racionalizálható eleme. Oakeshott későbbi, azóta is gyakran idézett kultúr-történeti példája a viktoriánus Angliában divatozó női biciklisnadrág – *bloomer* –, amelyet tervezői tisztán racionális ruhadarabként fogtak föl, mint ami csak a kerékpár mechanikai és az emberi test fiziológiai törvényszerűségeire van tekintettel, pedig nem tudatos módon követték koruk prűd közfelfogását, s ezt történelmi távlatból már mindenki könnyen ész-

reveszi. Oakeshott másik példája, a „főzni tudás” és „a receptkönyv követése” különbségéről világosan egyfajta személyes tudásra és ennek ellentétéként a mindenki által elsajátítható technikára utal.

Erre a széles ismeretelméleti és cselekvésselméleti alapra építi föl a politikai tevékenység két alapvető típusának megkülönböztetését: az egyik *társadalmi technikaként* fogja fel a politikai cselekvést, a másik nem gondolja, hogy a politikai cselekvéseknek és különösen az egyes társadalmi berendezkedéseknek volna olyan *téloszuk*, amely megvalósítása érdekében szükséges vagy akár csak megengedhető lenne a társadalom technológiájaként értelmezhető *ideológiák* rászabítása a politikai cselekvés világára. (Oakeshott Hobbes-értelmezésének is ez az egyik alapvető eleme, vagyis Hobbes Arisztotelésszel szemben nem gondolja, hogy a politikai közösségnek van valamilyen télosza.) Ezen a ponton válik érthetővé, miért fordul meg az évek során írásaiban a filozófiai tevékenységgel kapcsolatos szavak értelme. A harmincas években még úgy gondolta, hogy a filozófia mint a tapasztalati módokra való reflexió egyfajta közvetítő lehet a tapasztalati módok átjárhatatlan világai között, később azonban nem tartja szükségesnek az e-féle közvetítést. Az ötvenes évek végén írott, *A költészet hangja az emberiség társalgásában* című írásában a költészetet gyakorlatilag negyedik tapasztalati módnak tekinti, így a poézisnek részben a filozófia korábbi helyét tartja fenn, mindeközben a filozófiáról egyre távolságtartóbban beszél. Először francia szavak segítségével utal a különbségre: a *philosophe* a politikai racionalista szinonimája lesz, összefüggésben a *felvilágosodás* gondolkodóiban a *forradalmat* előkészítő „technológusokat” látó konzervatív történetírással, míg az angol *philosopher* és a francia *savant* az elméleti tevékenység pozitív módjára utal. Későbbi írásaiban a föntiek helyett következetesen a *theorist/theorician* megkülönböztetést alkalmazza, amelyből az utóbbi, mindenkinek azonnal érthető neologizmus jelzi a „politikai racionalista társadalomtechnikust”, míg az első „a bölcset”. (Az angol nyelvű teoretikus vitákban bevett dolog a hasonló módon képzett szavak használata, amelyeknek egy része „egyszer használatos” marad, némelyikük viszont meggyökeresedik. Elég itt a modern politikafilozófiában a *contractualist/contractarian* megkülön-

3 ■ Cambridge University Press, Cambridge, 1933.

4 ■ Oakeshott konzervatívizmusa. *Valóság*, 1994. 12. szám, 1–17. old.

5 ■ E két gondolat kollízióját más-más szempontból említi Pogonyi Szabolcs és Fülöp Endre. Lásd: Két bíráló egy könyvről. *Holmi*, 14. (2002) 2. szám, 243–258. old.

6 ■ *Vázlat a hagyományról*, 1988; *Búcsú a baloldaltól*, 1989; *Konzervativizmus, filozófia és Kelet-Európa*, 1992; *Két válság: liberalizmus és szocializmus*, 1994; *Etnarchia és etnoanarchizmus*, 1996. Az Oakeshott-hatást megemlíti szellemi önéletrajz-ként is fölfogható, *Kolozsvártól Oxfordig, az anarchizmustól a konzervativizmusig* című, 1989-es interjújában is.

7 ■ Keszthelyi András fordításában és bevezetőjével *Racionális politika* címmel. *Jelenkor*, 1993. 6. szám, 557–576. old.

böztetésre utalni. Bár mindkét elemét elsősre a leg-
többben „kontraktualistának” vagy „szerződéselvű-
nek” fordítanánk, a megkülönböztetésre magára és
különösen a megkülönböztetés játékos voltára utalni
ilyen esetekben magyarul szinte lehetetlen; eredeti-
eskedő ötletekkel való, erőszakolt érzékeltetése pedig
sokszor egyenesen félrevezető. Erre a nyelvi jelen-
ségre és Oakeshott stílusának arra a vonására, hogy
szeret német és francia kifejezéseket keverni a szö-
vegbe, a recenzió befejező részében, a magyar fordít-
ás taglalásakor még visszatérek.) Oakeshott nyelvi
invenciói jórészt abból a szükségből erednek, hogy
sok terminust nem eredeti értelmükben használ, így
valahogyan érzékeltetnie kell a különbséget. A politi-
kai racionalizmus élharcosai például nála – Descar-
tes mellett – éppen Bacon és Locke, akik a filozófia-
történet hagyományos nézőpontjából semmiképp
sem foglalhatnának itt helyet. Oakeshott konzervati-
vizmusának teleológiaellenességéből következik,
hogy azok a politikai eszmék, amelyeknek a kritiká-
jára vállalkozik, nem csak a hagyományos politikai
paletta egyik felén foglalnak helyet: szerzőnk szem-
pontjából a politikai katolicizmus is ugyanolyan tele-
ologikus politikai doktrína, mint a szocializmus vagy
a liberalizmus. Sőt a konzervativizmus bizonyos for-
mái, elsősorban a racionalizmus ellen a politikai ra-
cionalizmus szabályai szerint érvelő, ideologikus tra-
dicionálizmus, de tágabb értelemben minden érték-
konzervativizmus, ellentétben az ő módszertani kon-
servativizmusával, mind ugyanúgy a *teleokratikus ál-
lamra* törekvés alelete. Oakeshott és az értékkonzer-
vativók konfliktusát egy Scrutonnal való összevetés
kapcsán a kötet szerkesztője, Molnár Attila Károly is
érinti egyik régebbi tanulmányában.⁴ Molnár olvasa-
tában Oakeshott leírása szerint Scruton is politikai
racionalista lenne, kettejük ellentéte pedig a moder-
nitás eltérő értékelésén alapul: Oakeshott a szabad-
ság elengedhetetlen feltételének tartja a modernitást.
Ebben a sorban láthatóan nem a liberalizmus a fő
ellenfél. Oakeshott úgy nyilatkozik például, hogy
nem ért ugyan egyet azzal, ahogyan Hayek mindig
mindenütt érvényes szabályként fogalmazza meg a
társadalomról alkotott szabályozás-ellenes nézeteit,
azonban ez még mindig sokkal elfogadhatóbb véle-
kedés, mint azoké, akiket Hayek bírál. Hayek ekként
ugyanúgy a „helytelen eszközökkel harcoló szövetsé-
ges” pozíciójába kerül, mint a konzervatív áramlatok
jó része, és persze a társadalmi tervezés gondolata
lesz a fő ellenfél. Ezen a ponton szükségszerűen be-
leütközünk Oakeshott gondolkodásának némely,
gyakorlati következményekkel is járó ellentmondásá-
ba. Egyrészt arra törekszik, hogy a tartalomtól füg-
getlen, formai szempontokat vezessen be az értéke-
lésben – a racionalizmus bírálatában sem arról van
szó, hogy a racionalista által bevezetett konkrét in-
tézkedés éppen jó vagy rossz –, másrészt mégis lete-
szi a garast a szabad piac és az egyéni szabadság
mint érték mellett, ugyanakkor elutasít fontos ha-
gyományokat, a teleokratikusakat, holott azok elvi-

leg egyenrangúak lennének.⁵ Egyik válasza a problé-
mára egyfajta elvszerű ragaszkodás a brit hagyomány
egyéni szabadságot támogató elemeihez, és annak
többszöri, sokszor burkolt, de néha nyílt bevallása,
hogy más hagyományú országban – ahol az indivi-
duális szabadságot a hagyományra hivatkozva nem
lehet megvédeni, hiszen *annak* a hagyománynak
nem része az individuális szabadság – valószínűleg
maga is inkább doktrinér módon védené az indivi-
duális szabadságot, ha kell, a(z ottani) hagyomány
ellenében is. Az elmélet brit talaja legvilágosabban
abban a részben nyilvánul meg, amelyben szerzőnk
azzal óv a politikai racionalizmustól, hogy a politikai
tevékenység igazi megtanulásához három-négy nem-
zedék szükséges. Érdekes lenne például ilyen típusú
konzervatív érveket hallgatni hosszú diktatúrák ked-
vezményezettjeinek az érdekében. A mégiscsak lé-
tező közös értékek öre a saját, véletlenül éppen vál-
lalható (brit) hagyományon kívül a *societas (civility)*
típusú állam a maga értékközösségével, ellentétben
az *universitas* jellegű, teleokratikus állammal.

OAKESHOTT A MAGYAR GONDOLKODÁSBAN

A néhány magyar fordítás megjelenése előtt a brit
gondolkodó alig volt jelen a magyar politikafilozófiá-
ban. Valószínűleg Tamás Gáspár Miklós az egyetlen,
aki már a nyolcvanas évek végétől folyamatosan hi-
vatkozik rá, ő viszont olyan, a saját életművében is
kitüntetett helyet elfoglaló szövegeiben idézi rendsze-
resen, amelyek a magyar politikafilozófiai hagyomány
rendszerültáskori újragondolásának maradandó tel-
jesítményei.⁶ Nem túlzás, ha úgy fogalmazunk: aki az
első fordítások megjelenése előtt ismerte a magyar
nyelvű kultúrában Oakeshott nevét, az valószínűleg
Tamás Gáspár Miklós írásaiban találkozott vele.

A most megjelent kötet átfogó Oakeshott-bibliog-
ráfiájából és a bevezető tanulmány igen részletes
könyvészetéből sem derül ki, hogy a kilencvenes év-
tized elejétől léteztek magyarul Oakeshott-szövegek,
mégpedig éppen a leghíresebb esszék, hozzáértő em-
berek jól sikerült fordításában. Furcsa ez a tartózkodás,
hiszen az első magyar Oakeshott-kötetről lévén
szó, most volna itt az ideje a fordítási terminológia
megvitatásának, amikor minden új fordítónak segít-
séget vagy meghaladandó színvonalat kellene látnia
az előtte járókban. Lehet még kritizálni is a régebbi
munkákat, azt gondolom viszont, hogy nem lehet
úgy csinálni, mintha nem lettek volna. (Különösen
visszás a hiány, ha *minden* régi fordítás jobb, mint a
szóban forgó könyvbüliek.) Érdekes, hogy ezek az
alapjában politikafilozófiai szövegek föltehetően más
intencióból eredően kerültek a magyar közönség elé.
Az első a sorban a *Political Rationalism*.⁷ A fordító-
magyarázó valószínűleg akkori, Karl Popperrel kap-
csolatos kutatásai révén jutott el Oakeshott és Pop-
per vitájához, ennek kapcsán pedig a politikafilozó-
fiai szövegek is felkeltették érdeklődését. A másik hí-
res esszé, a *Konzervatívnak lenni*⁸ fordítója, Bánki

Dezső pedig először feltehetően a Hobbes-magyarázó filozófiatörténészt becsülte Oakeshottban, és ezen keresztül jutott el az esszékhöz. A *Bábel tornya* című írás megjelentetésének indítékait a folyóirat címének ismeretében nem kell különösebben elemezni.⁹ Mindhárom vállalkozás mentes tehát attól a meglehetősen gyakran előforduló közép-európai provincializmustól, hogy a neves szerző tekintélyét fölhasználva megpróbáljunk eladni valami „hazai terméket”, aminek vajmi kevés a köze az illető gondolataihoz. (Bizonyára ezért szeret a közép-európai diskurzus nagy halottakat idézni.)

A csekély terjedelmű, ám igen fontos szövegeket tartalmazó kilencvenes évekbeli magyar Oakeshott-befogadásból örvendetesen kimaradó, a közép-európai kultúrára viszont annyira jellemző ellenszenves vonások azonban nem tűntek el örökre a közgondolkodásból: mind megtalálhatók a most ismertető kötetben.

BRIT GONDOLKODÓ MAGYAR VÁLTOZATBAN

A kötet angol eredetije nem tartalmaz terjedelmes bevezető tanulmányt, sem Oakeshott-bibliográfiát, mint a magyar változat. Ez tulajdonképpen rendszerben is van: az angol ajkú olvasónak nem posztumusz kötetében kell bemutatni Oakeshottot, míg nálunk a halál megelőzte a debütálást, így indokolt a magyarázat. Molnár Attila Károly tanulmánya azonban erős aránytévesztés: az még ízlés dolga, hogy kell-e külön tipográfiai kiemeléssel a borítólapon hirdetni a kötet *szerkesztőjét*, Oakeshott társ-szerzőjeként, mindezt olyan kötetben, amely a végére illesztett, egyébként hasznos Oakeshott-bibliográfián és a szerkesztő saját tanulmányán kívül tartalmában megegyezik a mintaként választott angol kiadással. Mérlegelni, válogatni tehát nem kell, de nem is lehet, legföljebb a két fordító korrektúrázása a feladat. (Ennek valószínű elmaradásáról majd később.) Molnár Attila Károly tanulmánya terjedelmét tekintve sem szokványos: az 532, nagy alakú oldalból 122-t tölt be, háromszor akkora a könyvészete, mint a kötet Oakeshott-bibliográfiája. A szerző láthatóan otthon van Oakeshott gondolkodásában és az Oakeshott-filológiában, becsületesen feldolgozta az életművet. Az egyik baj, hogy tanulmányát láthatóan nem előszónak szánta. A szerkezetből, stílusból ítélve a műfaját nevezhetjük kismonográfiának, amely egy doktori dolgozat kényeszerű meghúzásából született. A szerkesztet aránytalanságát és a nem idevaló műfajból eredő kellemetlenségeket azonban még mind elviselné az olvasó, ha minden egyéb rendben lenne – legföljebb átlapozná ezt a részt. (A műfajból eredő kényelmetlenségen olyasmit értek, hogy az előszó pontról pontra elmeséli mindazt, amit pár lappal később Oakeshott valamivel jobban megírt, viszont nehéz a szövegből kibogarászni egy-egy konkrét életrajzi adatot, ha-

csak nem egy kézikönyvtári példányban, amelyben az első olvasó barbár módon aláhúzta, jó vastagon, filctollal.) Molnár Attila Károly egyébként adatgazdag és értő elemzése tele van a bevezető tanulmány és a kismonográfia műfajától egyaránt idegen, és nem is különösebben szellemes odamondogatásokkal, célzásokkal, amelyeket Isten tudja, kinek szán. Néhány példa a szebbek közül: „Szent Agostonhoz hasonlóan pedig kora pelagianus és gnosztikus eretnekei ellen harcolt.” (8. old.) Mármost Oakeshott lett volna ez a szigorú eretneküldöző. Az eredendő bűnben való hit és a konzervativizmus szoros kapcsolatát sem találtam ott, ahonnan a szerkesztő azt Oakeshottból kiolvasni vélte (42. old.). A filozófiatörténeti *hagyomány* nyegle lesajnálása sem tesz jót az írásnak – „a szabadság és szükségszerűség körüli nyamogás” kifejezést én még nem is hallottam, nemhogy leírva láttam volna. (Képzeldük el, amint Rotterdami Erasmus és Luther Márton szánalmasan *nyamog* a mondott kérdésen, Molnár Attila Károly pedig derűsen mosolyog rajtuk szerzőnk vállán állva. Aki persze elfordítja a fejét szégyenében.) Azokat is illenék egy kicsit komolyan venni, akik Oakeshottot az individuális szabadság melletti kiállása miatt liberálisnak gondolják, ahelyett, hogy egyszerűen „emberrabló” legyen a nevük. Nem furcsább az ő liberalizmusfogalmuk sem, mint Oakeshott racionalizmusképe. A nemzetközi Oakeshott-társaság honlapja (www.michael-oakeshott-association.org) például, Molnárral ellentétben, ugyanolyan súllyal hívja föl a figyelmet a liberális értelmezésekre, mint a konzervatívokra. Az általam ismert liberális elemzők közül legalább az egyik világosan megmondja, mit ért Oakeshott liberalizmusán, megfontolandó érvei vannak ezzel kapcsolatban, és egyáltalán nem tűnik emberrablónak.¹⁰ Molnár Attila Károly a valószínűleg általa kiválasztott fordítóknak sem adott követhető mintákat: a *theorist/theorician* fogalompár második felének *böcsködő* fordítása komoly baklövés. Említettem, hogy nem könnyű ezeket a nyelvi fordulatokat magyarul kifejezni, de egészen biztos, hogy az eredetiben nem ilyen gúnyosak, inkább ironikusak csupán. Ráadásul az adott kontextusban a *theorician* nem is azt a félművelt kocsmai okoskodót jelenti, akit a *böcsködővel* asszociálunk magyarul, hanem csupán a komoly szerkesztő uraknak és recenzeneknek egy olyan csoportját, akik gondolkodásával Oakeshott bizonyos okokból nem rokonszenvezett. (Lehetett belőlük elég a tanszéke környékén is. Mi-re vitte volna Oakeshott, és meddig állt volna angol gentleman hírében, ha úgy beszél a kollégáiról,

8 ■ *Holmi*, 2000. 4. szám, 389–409. old.

9 ■ Nagy László fordítása. *Café Bábel*, 21. (1996), 91–101. old.

10 ■ Wendell John Coats Jr.: Michael Oakeshott as Liberal Theorist. *Canadian Journal of Political Science*, 18. 1985. december 4. 773–787. old.

11 ■ *Beszélgetések és mondások* XV, 2, L. 19.

ahogyan a magyarítás sugallja?) Az olyasmit sem tudom elfogadni egy ilyen alapvető vállalkozástól, ha egy forrás angol idézetei nincsenek egyeztetve a magyar fordításirodalommal. Nekem és pár millió magyar ajkú olvasónak Lewis Carroll Humpty-Dumptyja már csak Dingidunginak fog hangzani Révbíró Tamás fordításában, s nem akarom mindig újra lefordítani, valahányszor csak egy angol idézni talál belőle. (Különösen nem az idézet eredeti forrásának említése nélkül, ahogyan Molnár teszi.) Különösen fájdalmas, hogy ez a terjedelmes előszó kiszorította a kötetből azt a kitűnő névmutatót, amit az angol olvasó használhat.

Sajnos, a szerkesztő stílusa átterjedt a fordítókra is. (Nem lehet tudni, melyik részt ki fordította, pedig biztos, hogy megosztották a munkát, mert az előforduló kínai neveket például jól láthatóan kétféleképpen írták, bár a kettő közül sajnós egyik sem felel meg a Magyarországon használatos transliterációk egyikének sem.) Látszik, hogy a fordítás rohammunkában készült, korrektúrára egyáltalán nem maradt idő. (Olyan elírások is benne maradtak a szövegben, mint „az tekintély” – 460. old. –, *via contemplativa* az előszóban stb.). Így fordulhatott elő, hogy fontos szavak estek ki menet közben a szövegből. A fordítók szerint a *legally established ecclesiastical order* szimplán *egy egyházi rend*, aztán hogy törvényes-e, kit érdekel? (Talán Oakeshottot, de őt nagyon. Egyébként a régebbi fordítás helyesen hozza ezt a szövegrészt.) A hivatkozások magyar kiadásokban való visszanevezésének az elmulasztása általában csak apróbb kellemetlenséget okoz, inkább stílushiaba, habár van információértéke annak is, hogy bizonyos G. Pólya semmitmondó című kötetére, vagy Pólya György magyar fordításban széles körben ismert könyvére történik-e utalás. (A régebbi fordítás már megoldotta ezt a problémát, csak el kellett volna olvasni.) Kiemelnék azonban két sorozatot a kötetből, amelyben komolyabb a gond. Az első a Hobbes-elemzés lábjegyzetelése. Képzelnék magunk elé azt a magyar olvasót, akinek ott van a polcán az angol kritikai Hobbes-kiadás, lehetőleg az Oakeshott által pár évtizede használt változatban, de Oakeshottot valamilyen úri szeszélyből magyarul olvassa. *Ennek az olvasónak* igen hasznos segítséget nyújtanak a tanulmány lábjegyzetei, a többi pedig öntevékenyen kikeresheti oldalanként négyszer-ötször a *Leviatán*-ból, hogy mire is gondolhatott a Mester. A másik példa az Oakeshott által viszonylag gyakran idézett kínai klasszikusok esete. Ezek jórészt megvannak magyarul, még ha erről a fordítók nem tudnak is, és talán jobb fordításban is hozzáférhetőek, mint amit valaki rohammunkában egy Oakeshott által harminc-negyven éve használt angol kiadás pár mondatából megpróbál megérteni. Lássunk egy példát! A fordítók szerint (298. old.): „Konfuciusz így szólt: »Cu, te valószínűleg azt hiszed, hogy én sok dolgot tanultam, és mindet a fejemben tartom.« – Igen – felelte Cu –, nem így van?» »Nem – mondta Konfu-

ciusz –, csak egy dolog van a fejemben, de az áthatja egész lényemet.« Konfuciusz, *Analects*, XV,2. L.19.” Ehhez képest Tőkei Ferenc: „A mestermondotta: »Azt hiszem, Szi (Ci-kung), te olyan embernek tartasz, aki sokat tanult és meg is jegyzett« (Ci-kung) válaszképpen így szólt: Olyannak. Vagy talán nem így van? (A mester) pedig mondotta: »Nem bizony. Egyetlen dologgal hatolok át mindenben.«”¹¹ Az egyik helyen az általa használt transliterációból ítélve Oakeshott valószínűleg franciául olvasta Konfuciuszt, ezt áttette angolra, fordítóink pedig magyarra (484. old. lábjegyzet). A végeredmény az, hogy nem lehet tudni biztosan, az igazságosság (ji), vagy az emberség (zsen) konfucianus erényéről van-e szó. Gondoljuk el, hogyan recenzálnának Magyarországon egy olyan könyvet, melyben a Platón-hivatkozásból nem lehet megtudni, hogy Szókratész éppen a bátorságról vagy az igazságosságról beszél-e?

Gondosan mérlegelendő probléma lehetett volna Oakeshott sajátos stílusa, amelyben az idegen nyelvi elemek okkal való használata mindig stílusbőbbletet jelent. Az *angol* szöveg például így szól: *Je ne puis pardonner à Descartes*. Magyarul ez így hangzik: *nem tudok megbocsátani Descartes-nak*. Minden mottó, minden finoman beszótt francia és német nyelvi elem, legtöbbször szállóigék és klasszikus idézetek, automatikusan magyarrá lesz a kötetben anélkül, hogy bármilyen utalás figyelmeztetne az eredeti szöveg idegen nyelvi játékaire. Az angol szöveg latin kifejezéseit hol figyelmeztetés nélkül magyarítják, hol úgy magyarázzák a főszövegben, mintha Oakeshott is ezt tette volna az angolban, hol pedig hagyják, ahogyan volt.

Persze van egypár jó példa is. Szögletes zárójelben magyarul, főszövegben a harmadik nyelvű kijelentés, ahogyan Oakeshott használta. Ezt biztosan *a másik* fordító csinálta, de amíg nem tudni, melyik melyik, nem lehet azt sem eldönteni, ki érdemli a dicséretet, és ki a kritikát.

Beszélnék a fordítói és szerkesztői jegyzetekről, ha volnának, mert nagyon kellenének. Oakeshott annak idején folyóiratokban, sokszor valakikkel vitakozva jelentette meg először esszéit, némelyiküket már egy fél évszázada. Akkor még mindenki értette az olyan kitételeket, hogy „mint egy híres tudós nemrégiben mondta”. Mi ebből a mondatból már jószerivel azt sem értjük, hogy a „nemrégiben” mikor volt, nemhogy segítség nélkül kitalálnánk, ki lehetett az illető. Azután olyan is van, igen ritkán, hogy Oakeshott *téved* egy-egy hivatkozásnál. Valószínűleg önhibáján kívül: rossz fordítás vagy kiadás akadt a kezébe. Álljon itt erre is egy tanulságos példa: az a „kaján kínai”, aki „megjegyezte hajdanában”, hogy „a nevek kiigazítása» komoly megfontolás tárgya lehet”, Konfuciusz volt (*Beszélgetések és mondások*, XIII/3), a helyzet ironiája pedig az, hogy a nevek kiigazításáról Konfuciusznak körülbelül ugyanaz volt a véleménye, mint Oakeshottnak, míg a brit filozófus szövege ennek az ellenkezőjét sugall-

Kötődések

Utasi Ágnes:
A társadalmi integráció és szolidaritás
alapjai: a bizalmas kapcsolatok

Balázs Zoltán:
A bizalom fogalma az 1960-as években

Tervek – Terek – Történetek

Germuska Pál:
A szocialista városok létrehozása
Terület- és településfejlesztés
Magyarországon 1948 és 1953 között

R. Nagy József:
„Nekünk má’ semmise a gyár...”
Identitásbeli azonosságok
és különbségek a rudabányai
és diósgyőr-vasgyári munkások
esetében

Bódis Lajos:
„Olyan emberekkel nem lehet
együtt harcolni, akiknek vaj van a fején”
A posztszocialista üzemi átalakulás
egy magyar vállalat példáján

Nézőpontok

Ilonszky Gabriella:
Az elnöki parlamentarizmus
és a parlament

Lánci Tamás:
Munkák és napok – avagy
az Országgyűlés működése a számok
tükrében

ja. (A mondott hely a kínai filozófia egyik legtöbbet citált toposza, már az ókorban szinte kötelező említeni minden nyelvfilozófiai értekezésben. Az ilyesmihez talán nem ártott volna egy-egy lábjegyzet.)

Ha ezek az oakeshotti és Oakeshottot magyarázó jegyzetek rendben lennének, és a szerkesztők gondoskodtak volna korrektorról és a fordított szövegek közül legalább próbaképpen egyet-egyet lektoráltattak volna, akkor az a valaki, aki mindezt megszervezte volna, jogosan kiírhatná a címlapra, hogy *szerkesztette*. A jelen esetben viszont ez a jelzés legalábbis ironikusan hat.

A magyar Oakeshott-tal kapcsolatos érzelmeink tehát kettősek. Jó, hogy végre van, és nagyon rossz, mert olyan, amilyennek főntebb leírtam. Általánosabb kérdés, hogy aki *magyar nyelven* hasonló feladatra vállalkozik, mint az Oakeshott-kiadás, annak egyfajta különös felelősségérzettel kellene rendelkeznie, amitől egy francia, spanyol vagy német fordító eltekinthet. Az ő esetükben egy rosszul sikerült fordítás ugyanis nem több, mint egy használhatatlan könyv, amit majd kijavít a következő vállalkozó. Magyarul viszont, lévén hogy a piac kicsi, ha egy társadalomtudományi munka egyszer megjelenik, rosszul gondolva, rosszul fordítva, félő, hogy egy-két nemzedék számára az illető szerzőnek ez lesz az egyetlen magyar változata, hiszen más fordítást, legyen az bármilyen jó, már nem lehet eladni a hevenyészett első változat által letarolt piacon. Kár, hogy ennek a könnyen kiszámítható helyzetnek kevés fordító, szerkesztő látszik tudatában lenni. □